

ПРИЈЕДОР

1. **Положај и постанак.** — Приједор лежи, као што је познато, скоро у средини Босанске Крајине, на реци Сани. Старији, и још увек важан део града, пружа се дуж реке, која је раније била значајан пут. Саном је Приједор био везан са Старим Мајданом и селом Томашицом где се копала гвоздена руда, и возила овом реком кроз Приједор, затим Уном и Савом до Београда, и даље Дунавом. То је био важан пут, који је доцније замењен железницом.

У плану Приједора истиче се речно острвце Свињарица између Сане и њеног меандра Берека. То је најстарији део града. Врло је вероватно да су први насељеници у Приједору изабрали Свињарицу за место становања ради лакше одбране. Они су имали пред очима могуће нападе, и сматрали да ће на острвцу бити најбоље заштићени. Ово је острвце било уједно и од саобраћајног значаја, јер је поред њега текла река, тада пловна.

Приједор је младо насеље, и отуда и нема историјских података о њему. По народном предању, саопштеном у „Босанској Вили“ за 1901. годину у бројевима 15. и 16., Приједор је основао досељеник Пашо. У Приједору има заиста гроб неког Паше, који је умро око 1780. год. Старији Приједорци приповедају да је овај Пашо био врло угледан човек. Кад је прешао из Лике живео је најпре близу Цазина. После доласка Пашина у Приједор, почели су се овде насељавати многи муслимани из Лике. Из овога је врло вероватно да су Приједор засновале муслиманске породице, које су дошле из Лике.

2. **Тип града и кућа.** — Постоје два дела Приједора, издвојена рукавцем Сане.

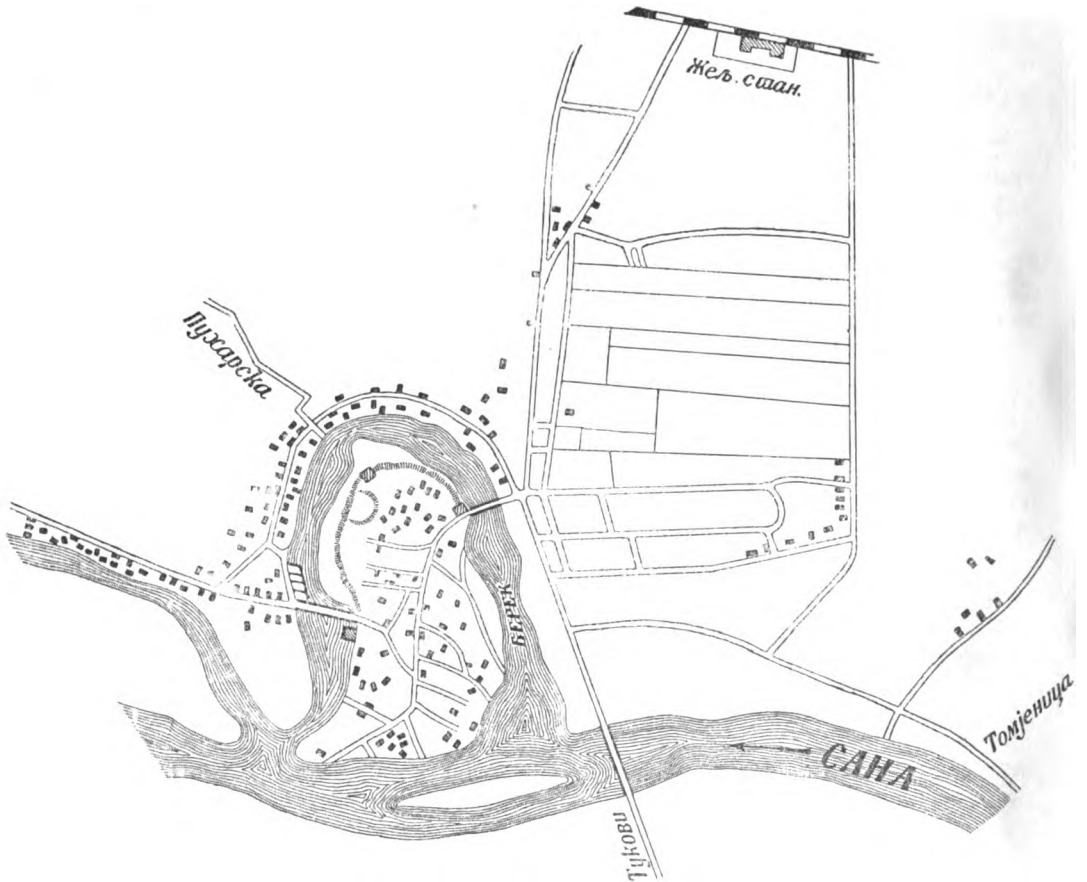
Сана, са својим рукавцем Береком, тече кроз град и дели га на „Турски Град“, и новији део града, или „Српску Варош“.¹ Ова подела била је много оштрија око 1865.—1875. године. Данас су становници измешани и у „Српској Вароши“ станују и имају радионице и трговачке радње многи муслимани, док у „Турском Граду“ живе две до три немуслиманске породице.

„Турски Град“ је потпуно издвојен од новог Саном и њеним рукавцем Береком. Он лежи на речном острвцу. Новији део града развијао се скоро паралелно са Береком до 1869. године. Тада је саграђена железничка пруга, и град се отада шири према железничкој

¹ Ове називе наводим онако како их грађани Приједора употребљавају.

станици. Ово развијање града упоредо са реком трајало је дотле док речни саобраћај није замењен железничким. Данас је речни саобраћај сасвим опао.

Главна улица, која иде паралелно са Береком, и то од моста који води у Тукове па до места која спаја православни део града са муслиманским, продужује се даље све до железничке пруге. Та се улица зове Чаршија. У њој поред дућана (којих је највише) има и радионица и кућа за становање. Стари, „Турски Град“ има све одлике турске вароши, док је нови део више средње-европског типа. Стари град је,

Положај и тип Приједора.

као што је речено, најстарији део вароши. У њему има врло мало дућана и радионица. Ту су саме муслиманске куће. Улице су врло уске, куће везане двориштима, и збијене.

Куће су од ћерпича, покривене шиндром, и најчешће са једним спратом и јазлуком. На прозорима су мушепци. Све су куће опкољене високим тарабама. У приземљу је подрум, где се обично држи стока. На горњем спрату су кухиња, соба за спавање и соба за госте. Поред кухиње је мутвак.

Новији део града има широке улице, које се секу под правим углом. Куће су у њему од цигле или камена. Док су у старом делу

града само кривудаџи сокачићи, дотле су у новом делу улице широке и поплочане.

Стари део града био је опкољен дебелим зидом. На њему су биле три куле, високе по двадесет метара. Куле су се звале: „Шупља“ (била је сведена и кроз њу су могла кола проћи), „Грозданића“ и „Градска“. Ту су били смештени топови за одбрану. Оне су постојале све до 1878. год. Доласком аустријске управе порушене су куле и зидови, и у новом делу града улице су поплочане.

После пожара у 1881. год., када је изгорело више од половине кућа у новом делу града, почео се град јаче развијати, и добијати све више средње-европски изглед. До тога доба варош је била оријенталског типа, и чаршија је била издвојена од махала. И данас су муслиманске куће и дућани растављени. Све су куће, и муслиманске и православне, биле дрвене, покривене шиндром, и имале два одељења. У једном одељењу (кухињи) на средини је било огњиште, а у другом одељењу (соби) биле су земљане пећи. Прозори су били од хартије, а негде од стакла.

Са променама у саобраћају мењало се у току времена и средиште Приједора. Раније је било на острву Свињарици и уз реку. Сада се развија према железничкој станици, а онај део уз реку, од како је престао речни саобраћај, постепено пропада. Ту још једино има значаја саобраћај колски са околним селима, а тај је доста жив.

3. Привредни живот. — Раније је Приједор био везан са другим местима поглавито речним саобраћајем. Старији људи приповедају, да је на реци било по седамдесет лађа, којима се возило гвожђе и гвоздене полуге Саном, Уном и Савом до Београда. Гвожђе се копало у селима Томашици и Сасини, и у Љубији. Возиле су се полуге (гвоздене тренице) и надре (гвоздене широке даске). Те надре и полуге возили би, у случају да у Београду нема доброг купца, све до Црног Мора. Тамо би за добивени новац купили соли, ракије, тестија и т. д. и довозили кући. Лађе су вукли шест до осам људи, и у Београд су стизали за петнаест дана. За цео тај пут били су плаћени сваки по 200 гроша, и добијали храну. Храна је била пасуљ и проја. Лађе су обично возили уз босанску обалу, и ако би прешли на другу (аустријску), била би им сва роба одузета. Једино у случају ако би на босанској обали била каква препрека (поплава или нанос), онда су прелазили на аустријску, и тада им роба није одузимата.

Други Приједорци су ходали по селима и продавали кафу, шећер, вуницу и т. д. Робу су носили у бисагама, на леђима. Имали су собом и кантар за мерење. Најзад, неки су се бавили и земљорадњом.

Православно становништво почело је трговати гвожђем тек после Пецијине Буне (1858 год). Тада су добили мало већу слободу, а до тога доба трговали су по околним селима.

Данас се становништво у старом, турском делу града највише бави кирицилуком, земљорадњом и надничарењем. У новијем делу живе трговци и занатлије.

4. Становништво; његово порекло и особине. — Становништво Приједора досељено је: из Лике, из оближњих села и из Херцеговине.

Из Лике су већином долазиле муслиманске породице. Оне су и засновале град. Кад је 1683. год. турска војска разбијена под Бечом, почела је борба за ослобођење Угарске и Хрватске од турског ропства.

Дуж целе турске границе водила се борба, и рат је трајао четрнаест година, од 1684. до 1699. Уз редовну војску борили су се и усташи и хајдуци. Аустрија заузме Будим и Београд, и цар Леополд I. позове Србе на оружје да се боре против Турака. У овој борби су се ослободиле Славонија, Лика и Крбава. Године 1689. освојена је Удбина, гнездо турских крајишника. Те су се године почели Турци пресељавати у Босну, и вероватно у то време, или нешто касније, и пада оснивање Приједора.

Најпре су се доселили Пашићи—Алипашићи, назвати тако по Паши. Од њих води порекло данашња породица Капетановића. После њих су дошли Суљановићи, Црнолићи (који су се пре звали Диздаревићи), Бабићи, Решићи, Ергићи, Грозданићи, Чанићи и Клобџићи. И данас у Лици има Грозданића, Чанића и Клобџића, само нису Муслимани, већ Хришћани.

Већина ових досељеника добила је нарочитим султановим наређењем веће комплексе земље, насељене православним или сиромашним муслиманским становништвом, под погодбом да у случају рата подигне, наоружа, храни и одева извештан број војника. Кметови су били обвезани обрађивати земљу, и један део својих плодова уносити у бегов хамбар. Ови велики власници, који су се стварно врло мало бринули за култивисање земљишта и за културно подизање кметова, могли су живети дотле, док им је законом био обезбеђен приход са земљишта. А када су власницима земље постали они који су земљу обрађивали, велики поседници, не могавши се снаћи у новим животним приликама, почели су материјално и морално опадати. Овај се пад није ничим дао, и ни данас се не да зауставити.

Друге муслиманске породице досељене су у 19. веку, и то из оближњих села. Такве су: Амишићи (10 пор.) из Амишића (код Санског Моста); Алибеговићи, Бошковићи, и Церићи из Лушци Паланке (код Санског Моста); Башићи и Хергићи (5 пор.) из Љубије; Чаушевићи, Сухонићи (2 пор.), и Ферхатовићи из Хамбарина (код Приједора); Чиркићи и Гредељевићи, из Чејрека (код Приједора); Гламочани, Хрнићи, Османовићи, Салмудовићи и Грозданићи из Томашице (код Приједора); Хатићи, Рамићи (2 пор.) и Вормази из Козарца (код Приједора); и Хускићи из Чаракава (код Приједора).

Ово становништво, које се из оближњих села доселило у град, показивало се као прилично здрав и радин свет, у колико га у његовом напретку нису сметали верски прописи.

Од средине 19. века, и доцније, досељене су из удаљенијих крајева ове муслиманске породице: Ђаковац из Ђаковице. Стари њихови звали су се Цур; Курбеговићи из Мале Азије, ради трговине; Рапићи из Тиквеша. Тамо су се звали Сарајлићи. Рапићима су прозвати за то, што је њихов отац из далека добијао рап (нешто као бурмут); Ципранићи из „Арнаутлука“; Арнаутовићи од Елбасана; Хенићи и Авдагићи из Мале Азије; Алкићи и Бегановићи из Кулен Вакуфа; Алагићи из Бихаћа; Алићи, Имамовићи и Мујаџићи из Кључа; Башићи и Чараковићи из Босанске Дубице; Бурмазовићи (3 пор.) и Хаверићи из Подгорице; Делићи, Џафићи (2 пор.), Пурићи (2 пор.) Хоџићи (2 пор.) и Јакуповићи од Цазина; и Тефиновићи, Рамадановићи и Мурсеновићи, из Призрена. Све ове породице, досељене из градова, баве се већином трговином, и материјално су се најбоље одржале.

Једне православне породице досељавале су се из оближњих села, почев од 1790. год. и доцније. Тако су дошли: Антонијевићи из Тимара (код Приједора); Радетићи из Клијеваца (код Санског Моста) око

1820 год.; Вукићи из Дабра (код Санског Моста), и зову се и Дабрани; Гламочани из Гламоча. Пре су се звали Добројевићи, а тако се и данас зову њихови рођациу Гламочу. Од њиховог племена једни су се звали Паспаљи, (јер им је неко дошао из млина сав побелео од паспаља); Црнићи из Усораца (код Санског Моста). Они су се звали Комленићи, али како су у свом племену имали једну врло црну бабу, буду прозвани Црнићи; Кондићи из Свињухе (код Босанског Новог); Стефановићи (или Панићи) из Јелићке (код Бања Луке). Ови су дошли као самарције. Неко су се време звали и Самарцији; Боројевићи и Ђурендићи из Читлука (код Босанског Новог); Стојановићи и Ступави из Смољана (код Босанског Петровца); Вокићи из Бијелог Поља (код Босанског Петровца). Пре су се звали Билајкићи; Батози из Јерговаца (код Приједора); Билбије из Расаваца (код Приједора); Богдановићи из Тимара (код Приједора); Цвијићи из Горњег Јеловца (код Приједора); Чађе и Вученовићи из Доњег Јеловца; Чавићи из Ђорђе-Поља (код Приједора); Дошени и Крагуљи из Орловаче (код Старог Мајдана); Димићи и Гашићи (2 пор.) из Расаљаца (код Приједора); Ђурићи из Сводне (код Приједора); Ђаковићи из Чиркин-Поља (код Приједора); Егаћи и Крнете из Драгоштије (код Приједора); Јанковићи и Миљуши из Љубије; Карани и Остојићи (3 пор.) из Ракелића (код Приједора); Кондићи из Марићке (код Приједора); и Предојевићи из Брезичана (код Приједора).

Друге православне породице досељавале су се из удаљенијих крајева, од почетка 18. века. Тако су дошли: Диовићи из Македоније; Работићи из Призрена; Митрановићи из Херцеговине; Стојановићи из Невесиња. Ово се племе звало Јакшићи. Како је њихова задруга била велика и имала мало земље, доселе се у Босанску Крајину. И данас Јакшићи, Кнежевићи и Стојановићи славе исту славу. Из генеалогije овога племена може се закључити да су се доселили почетком 18. века, (око 1714. год.), јер између првога досељеника и данашњих живих потомака има још седам покољења; Цвијић из Лике. Њихови су се стари звали Павковићи; Брдари из Лике: звали су се Предојевићи, а неки и Филиповићи. Причају како је од Предојевића био неки војсковођа. Кад су Турци заузимали Бихаћ, подмите овога и он им изда град. Да не би били презрени у народу промене презиме и назову се Брдари; Чанци из Лике око 1840. год.; Томашевићи, Четићи, Милединовићи, Медићи и Праштале из Старог Мајдана; Стакићи, Вукојевићи, Шоботе и Радошевићи из Санског Моста; Брковићи и Бановићи из Босанске Градишке; и Куртовићи из Мостара.

Занимање Приједораца је различно, поглавито према томе одакле су долазили. Становници оближњих села, који су били присиљени да напусте своје куће пред турском силом, прихватили су се разних заната, најчешће ковачког, хлебарског, калајџијског и терзијског. Други, који су долази из удаљених и мањих градова а имали новца, почињали су се у Приједору бавити трговином. Херцеговачки досељеници постајали су подузетни трговци, и суделовали у домаћој трговини далеко више него домаћи свет. Таква је, на пр., трговачка кућа Митриновића која се доселила из Невесиња.

Од католичких породица само су Зембићи старији досељеници. Доселили су се из Травника око 1820. год. Сви други католици доселили су се после Окупације, већином као чиновници. Они су долазили обично из Далмације, Лике и Славоније.

Жидовских породица нема много. Меворах се доселио из Београда око 1870. год. Остале породице (свега три) доселиле су се око 1910. год.

5. Будући изгледи. — Почетком овог века Штајнбајсово предузеће довело је Приједор у железничку везу са Санским Мостом, Срнетицом и Дрваром, ради експлоатације шуме у Грмечу. Приједор је на тај начин дошао преко Книна и Сплита у јачи додир са Далмацијом. За време рата 1914.—1918. год., та је пруга служила транспорту трупа из Далмације, као што је била од велике користи становништву северне Далмације, које је долазило у Босну ради куповања жита.

Затим је отпочео жив рад у богатом железном руднику Љубији. Аустријске власти су 1915. до 1917. год. трошиле силан новац, и употребљавале многе ратне заробљенике ради експлоатације руде. Тада су овде подигнута постројења, на којима је радило 4 до 5000 заробљеника, Руса и Италијана.

Приједор има разлога да обрати своје очи овим привредним временима, која ће га привредно и културно унапредити.

Милица Стојановић.